

Rezerve Boyalı Tekstillerin Gelenekten Modern Tekstil Tasarımları ve Uygulamalarına Dönüşüm Süreci

Gülcan Batur ERCİVAN*

Özet

Bu çalışmada geleneksel rezerve boyalı tekstiller iki grupta sınıflandırılmış ve uygulama teknikleri detaylı olarak açıklanmıştır. Bunlardan ilki olan fiziksel rezerve boyama tekniklerinde, kumaş yüzeyine ya da ipliğine (ikat) fiziksel yolla yapılan bağlama, sıkıştırma, bükme ve dikiş gibi yöntemler kullanılmaktadır. İkincisinde ise, kumaş yüzeyi bölgesel olarak balmumu, kil, nişasta ya da mısır unu gibi bir rezerve maddesi kullanılarak kapatılır. Bu makalede, rezerve boyama teknikleri iki farklı açıdan incelemektedir. Rezerve boyama teknikleri dünya genelinde pek çok kültürde görülen bir desenlendirme yöntemidir. Ancak coğrafyalara göre kumaşlar, rezerve maddeleri ve uygulama yöntemleri değişmektedir. Bu durum bir tekniğin birden fazla isimle anılmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle bu makalede her bir teknik, farklı bölgelerdeki yerel isimleri ve uluslararası genel adlarıyla birlikte verilmektedir. Ayrıca, Kuzey Amerika'da 1960'lı yıllarda *Hippi* akımı gibi gençlik hareketlerinin sembelleri olarak önem kazanan bu desenlendirme yöntemlerinin geleneksel kullanımlarından modern yaşamın sembellerine dönüşümü ve bugünün kumaş endüstrisindeki yerleri değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Geleneksel, Rezerve Boyama, Batik, Lif Sanatı, Shibori.

The Transition Process of Modern Textile Designs and Applications from the Reserved Dyed Textiles

Abstract

In this article, traditional reserve-dyed textiles are classified in two groups: Physical and Natural. When doing physical dyeing, the fabric surface or the fiber goes through physical force such as tying, clamping, twisting, stitching. The second technique is done with natural reserve materials such as wax and starch being applied on the surface of the fabric. This article approaches reserve dyeing techniques in two different manners. Reserve dyeing techniques are common techniques internationally. Although sometimes, the materials and fabric changes depending on the culture. Since the same techniques are seen in many cultures, this causes the same technique to be referred with multiple names. For this reason, this article demonstrates both the domestic and the international name of a technique. This article also focuses on the effect of movements like 60's Hippies of the US. These reserve techniques gained importance after being symbolised as part of these movements. This article also includes how these techniques have transformed from the movement to our modern day.

Keywords: Traditional, Resist Dyeing, Batik, Fiber Art, Shibori.

Giriş

Tekstil yüzeyi ya da lifnin renklendirilme işlemi olan boyamanın, antik dünyada dokuma tarihi kadar eski olduğu tahmin edilmektedir. Doğadan elde edilen renk pigmentlerinin kullanımı, iplik eğirme yöntemlerinin öğrenilmesi ve dokuma eyleminin başlamasıyla paralellik göstermektedir. İlk dokuma örneklerinin ipliklerinin boyasız olduğu, daha sonra dokunan kumaşı ya da iplikleri doğal boya kaynakları ile boyadıkları, arkeolojik tekstillerle kanıtlanmaktadır. İnsanoğlunun tekstil yüzeyini boyama serüveninde rezerve boyama yöntemlerinin kullanıldığı bilinmektedir. Antik Dönemde Uzak Doğu kökenli rezerve tekniği ile desenlendirilmiş bu kumaşlar ticaret yolları vasıtasıyla ihraç edilmiş ve kıtalar arası etkileşim sağlanmıştır. En önemli merkezler Hindistan, Endonezya, Çin, Japonya, Java ve Bali, Kamerun, Nijerya, Mali, Peru, Meksika'dır. Geleneksel tekstil boyama teknikleri kapsamında adlandırılan rezerve boyama tekniklerinin bin yıldan daha eski bir yöntem olduğu tarihsel belgelerle kanıtlanmıştır.

Kumaşı desenlendirmek için en çok uygulanan yöntemlerden biri rezerve boyama teknikleridir. Geleneksel rezerve boyama tekniklerinin temel prensibi, kumaşın boya emilimine karşı direnç oluşturabilmesidir. Bunun için kumaş yüzeyi fiziksel yöntemlerle ya da doğal maddelerle kapanarak rezerve edilir ve boyanır. Uygulanan rezerve yöntemine göre, kumaş renklendirilerek desenlendirilir.

GELENEKSEL REZERVE BOYAMA TEKNİKLERİ (Resist Dyeing)

Fiziksel İşlemlerle Uygulanan Rezerve Teknikleri

- 1- **Baglama Boyama (Tie-Dye)**
Bandani- Leheria-Kanoka- Adire onika-
Plangi (çakıl taşı, tohumlar)
- 2- **Dikişli Rezerve Tekniği (Stitch Resist)**
Pamuk, palmye, hurma, rafya iplikler,
Tiritik-Adire Alabera
- 4- **Kenetleme Rezerve (Clamp)**
Ahsap blok, mengene
İtajeme-Kyokechi-Jia xie
- 5- **Shibori**
Çakıl taşı, tohum, pamuk, palmye, hurma, rafya iplikler,
- 6- **İkat**
Pamuk, palmye, hurma, rafya iplikler,
Kasuri-patola-Mudmee

Doğal Maddelerle Kapama İşlemi Yapılarak Uygulanan Rezerve Teknikleri

- 1- **Batik**
Balmumu-parafin-çeğene
- 2- **Kolah Rezerve Tekniği (Paste Starch Resist)**
 - a) Adire Eleko
Cassava – Manyok Nisastası
 - b) Tsutsugaki
Pirinç nisastası

- Tekniklerin uluslararası isimleri
- Tekniklerin farklı bölgelerdeki yerel adları
- Kullanılan rezerve maddesi

Tablo 1'de geleneksel tekstil rezerve boyama teknikleri şematik olarak gösterilmiştir. Uzun araştırmalar sonucunda edinilen önemli bir çıkarım olan şema, bu çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çünkü yerel ve uluslararası isimleri ile rezerve yöntemi ve maddelerine göre literatürde farklı isimlerle anıldığı gözlenmiş ve bir araya toplanmıştır. Temelde aynı olan bu teknikler, yerel dillere, coğrafyalara, rezerve maddelerine ve yöntemlerine göre farklı isimlerle anılmaktadır. Bunun nedeni, dünyada pek çok kültürün tekstillerini desenlendirme yöntemi olarak rezerve boyama tekniklerini kullanmasıdır. Makalenin birinci bölümünde, şema doğrultusunda aktarılan rezerve boyama teknikleri hammaddeleri, boyaları, uygulanma yöntemleri baz alınarak yerel ve uluslararası isimleri ile ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir. Aynı yöntemlerin farklı isimlerle, farklı teknikler gibi algılanması sorunu bu bölümde giderilmeye çalışılmaktadır.

Makalenin ikinci bölümünde ise rezerve boyama tekniklerinin yerel ve bölgesel kullanım alanlarından çıkarak, kitlesel hareketlerin simgeleri olmaları yolunda geçirdiği değişim ele alınmaktadır. Özellikle 1960 ve 70'li yıllarda gerçekleşen bu değişim sürecinde Kuzey Amerika'da yaşanan gençlik hareketlerinin etkisi büyüktür. Daha fazla özgürlüğün olduğu, savaş karşıtı politikaların izlendiği ve kadın haklarının arttırılması gibi önemli toplumsal ve evrensel barışı destekleyen gençler, giysilerinde rezerve boyalı tekstilleri kullanmışlardır. Böylece bir başkaldırı ve dikkat çekme nesnesine dönüşen bu tekstiller dünya çapında önem kazanmış ve ilgi çekmiştir. Bu yöntemlerin Amerika'ya taşınmasında ve dünyaya yayılmasındaki önemli kişilerden biri olan Yoshika Wada'nın etkisi ve rolü bu bölümde aktarılmaktadır. Japonya'dan Kaliforniya Üniversitesi'ne yüksek lisans eğitimi almak için gelen Wada, Tekstil tasarımı ve sanatı adına yaşanan önemli değişim merkezlerinden birinde bu tekniklerin ünlenmesine katkıda bulunmuştur.

1. Geleneksel Rezerve Boyama Teknikleri

Rezerve boyama teknikleri, fiziksel rezerve ve doğal

Tablo 1: Geleneksel rezerve boyama tekniklerinin sınıflandırılması

maddelerle kapama işlemi yapılarak rezerve olmak üzere iki temel yöntemi kapsamaktadır. Rezerve tekniklerinin doğru sınıflandırılması dünya genelinde yaygın bir desenlendirme yöntemi ve çok sayıda çeşidi ve ismi olması açısından önemlidir.

1.1 Fiziksel Rezerve Boyama Teknikleri

Fiziksel rezerve boyama tekniklerinde, kumaş yüzeyi ya da ipliğin boya emilimine karşı direnç oluşturabilmesi için çeşitli fiziksel işlemler uygulanmaktadır. Bunlar bükme, katlama, pililendirme, sıkıştırma ve dikiş yöntemleridir. Kumaş, fiziksel işlemlerle bağlanarak, dikilerek, sıkıştırılarak vb. rezerve edilir ve boyama işlemi yapılır. Fiziksel rezerve boyama teknikleri bağlama- boyama (tie-dye), dikişli rezerve (tritik), kenetleme (clamp), shibori ve ikattır. Bu teknikler farklı kıtalarda birbirlerinden bağımsız olarak uygulanmıştır. Fiziksel rezerve boyama tekniklerini en eski ve en temel uygulamaları “bağlama- boyama” (tie-dye) yöntemi olduğu bilinmektedir. Bağlama, sıkıştırma gibi fiziksel işlemleri uygularken mukavemeti yüksek bir iplik kullanılmaktadır. Fakat coğrafi farklılıklardan dolayı, iplik yerine palmiye (raffa), bambu ya da sak lifleri de kullanılmıştır. Günümüzde ise bağlama işleminde kullanım kolaylığı sağladığı için bantlar kullanılmaktadır. Günümüze ulaşan en eski fiziksel rezerve boyama tekstil örneği, Güney Amerika Peru’da Andes bölgesinde bulunmuştur. Bu bölgenin sıcak ve kuru iklime sahip olması, arkeolojik tekstillerin toprak altında bozulmadan korunarak günümüze kadar ulaşabilmesini sağlamıştır.

Peru’da Chavin ve Pracas uygarlıklarına ait yaklaşık olarak İ.Ö. 700-400 yıllarına tarihlenen çok önemli tekstil eserler bulunmuştur. Bu eserler ‘Amarra’ adı verilen bağlama boyama tekniği ile boyanan kumaşlardır. ‘Amarra’ kelimesi İspanyolca bir kelime olup ‘bağlama’ anlamına gelmektedir... Ayrıca (İ.S. 400- 800) Nasca ve Wari uygarlıkları ve Tiwanaku (İ.S. 600-800) kültürlerine ait ‘Amarra’ tekstil örnekleri özellikle alpakadan dokunmuş kumaş üzerine çok renklidir. (Wada, 2002: 14) (Resim 1).

Resim 1. ‘Amarra’ Bağlama-Boyama.

1.1.1 Bağlama Boyama (Tie-Dye)

Bağlama boyama tekniği, geniş bir coğrafi bölge de geleneksel yöntemlerle yüzyıllardır uygulanmaktadır ve farklı yerel adlarla adlandırılmaktadır. Endonezya’da bu teknik ‘Plangi’ olarak bilinirken, Japonya’da ‘Shibori Kanoko’ Hindistan ile Pakistan’da ‘Bandhani’ ve ‘Leheria’, Afrika Nijerya’da ise ‘Adire Oniko’ olarak isimlendirilmektedir. Bağlama boyama tekniğinde, temel olarak uygulanacak desene göre kumaş yüzeyinin istenilen bölgeleri mukavemeti yüksek bir iplikle sıkıca bağlanarak boyama işlemi yapılır. Daha sonra bağlanan bölgelerdeki iplikler çözülür. Bağlama işleminin amacı, kumaşı sıkıca bağlayarak kumaşa fiziksel bir işlem uygulamak ve kumaşın iç kısım katmanlarına boya emilimini azaltmak ve direnç sağlayarak engellemektir (Resim 2).

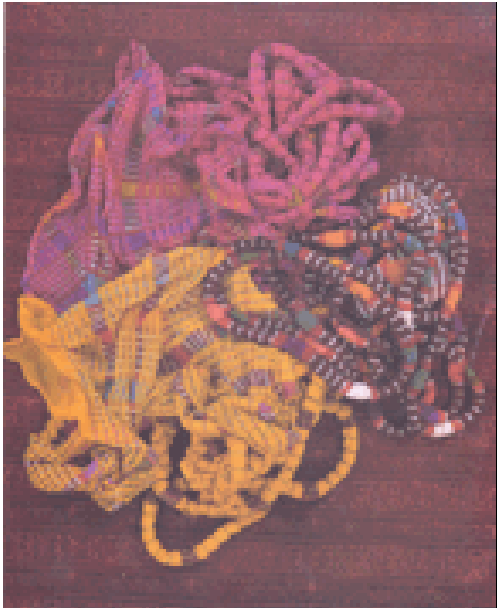
Resim 2. Bağlama-Boyama Tekniği ile Örnekler.

Kumaş yüzeyindeki renk geçişlerinin oluşturduğu desenleme, bağlama yönüne ve bağlama şekline göre değişiklik göstermektedir. Bunlar, halka efekti, düz çizgili ya da diagonal çizgili efektleridir. Çizgi ve halka efektleri,

kumaşa uygulanan bağlama yöntemiyle ilişkilidir. Çizgi efekti için kumaş enine ya da boyuna istenilen sıklıkta, aralıklarla bağlanarak oluşturulur. Halka efekti ise, kumaşın merkezi tespit edilerek, merkezden dışa doğru belli aralıklarla istenilen halka efekti sayısı kadar bağlanarak elde edilir. Ayrıca halka efekti için ikinci bir uygulama yöntemi de bulunmaktadır. Bu yöntem plangi başlığı altında verilmiştir.

Hindistan'da özellikle geleneksel giysi formu olan sari ve turbanlar da geleneksel bağlama-boyama tekniğiyle üretilmiştir. Bunlar: 'Bandhana' ve 'Leheria'lerdir. "Bandhana kaynağı Sankrit dilinden türetilmiştir. Kelime anlamı 'bağlama' dır ...Özellikle Hindistan'da Rajastan ve Gujrat Bölgeleri yüksek kaliteli Bandhanni'lerle ünlenmiştir" (Gillow ve Nicholas , 1993: 92).

18. Yüzyıl da Hindistan'da üretilen 'bandhana' büyük talep görmüştür (Resim 3). 'Bandanna' sözcüğü Türkçe karşılığı ile 'benekli bez' ifadesi olarak İngilizce'ye girmiştir. "1960'larda bu teknik, batı dünyasına da yayılmaya başlamış ve bandanna'lar Kuzey Amerika San Francisco'da hippilerin giydiği popüler bir aksesuar haline gelmiştir." (Gillow ve Sentance, 2004:123)

Resim 3. Hindistan 'Bandhana' Örneği.

Resim 4. Hindistan 'Leheria' Örneği.

'Leheria' ise Hint kökenli bir kelimedir, Türkçe karşılığı 'dalgalı' anlamına gelmektedir (Resim 4). Hint kültürünün geleneksel kadın giysi formu olan 'sari', 'turban'ya da 'şal' olarak kullanılmaktadır. Geleneksel Hint tekstili olan *Leherialar* pamuk ya da ipekten düz, diagonal çizgi efektli ve çok renkli kumaşlardır. Hindistan'ın Rajasthani bölgesinin Nathadwara, Jodphur, Jaipur köylerinde geleneksel bağlama-boyama rezerve yöntemi ile üretilmektedir.

Leheria uygulanacak kumaşın boyu ya da eni boyunca rulo haline getirilir ve mukavemeti yüksek bir iplikle sıkıca bağlanır. Boyama işlemi en açık renkten başlanarak yapılır. Her bir boyama işleminden sonra bağlama işlemi, istenilen renk sayısına göre tekrar edilerek boyama işlemi gerçekleştirilir (Gillow ve Sentance, 2004: 93).

1.1.2 Plangi

'Plangi', bağlama boyama rezerve tekniğinin Endonezya dilindeki ismidir. Kelime karşılığı olarak çok renkli gök kuşağı anlamına gelmektedir. Bu teknik ile temel olarak halka efekti elde edilmektedir. Ancak ulaşılan kaynaklarda uygulama yöntemi bakımından iki yöntemden bahsedilmektedir. J. Gillow'un *Traditional Indonesian Textiles* adlı kitabında bu tekniğin iki farklı yöntemle uygulandığından söz edilmektedir. Bunlardan ilki, temel bağlama boyama halka efektidir.

Resim 5. Plangi Tekniğinin Uygulama Aşamaları.

Diğeri ise küçük çakıl taşlarının, belirlenen desene göre kumaş yüzeyine bağlanarak rezerve edilmesi ve boyanması işlemidir (Resim 5). J. Wilson *Classic and Modern Fabric* adlı kitabında ise plangi tekniğini, sadece küçük suya dayanıklı objelerin kumaş yüzeyinde bağlanması ve daha sonra boyanması olarak tanımlamaktadır.

'Adire Oniko' Nijerya'da bağlama boyama rezerve yöntemidir. Uygulama açısından bu teknik, plangi tekniğiyle benzerlik göstermektedir. "Adire Onika tekniği hem bağlama boyama, hem de çeşitli küçük çakıl taşları ya da tohum gibi küçük cisimler bağlanarak uygulanmaktadır" (Gunner, 2006: 21).

1.1.3 Dikişli Rezerve (Stitch Resist)

Dikişli rezerve tekniği, el ya da teğel dikişi gibi farklı dikiş teknikleri kullanılarak, kumaşın sıkıştırılması, bağlanması ve boyanması işlemidir. Amaç dikişle rezerve edilen kumaşın iç kıvrımlarına boyarmaddenin girmesini önleyerek desenlendirilmesidir (Resim 6). Bu teknik ile farklı efektler elde etmek için dikiş makinesi gibi yardımcı aletler de kullanılabilir.

Resim 6. Dikişli Rezerve Uygulama Aşamaları.

Resim 7. Dikişli rezerve Tekniği Kamerun.

Endonezya'da 'Tritik' adını alan bu teknik, Nijerya'da 'Adire Alabera' olarak bilinmektedir. Dikişli rezerve tekniği Japonya, Endonezya ve Batı Afrika'da Senegal, Mali, Gambiya, Sierra Leone, Burkina Faso, Nijerya ve Kamerun'da yaygın şekilde (Resim 7) uygulanmaktadır (Gillow ve Sentance, 2004: 124).

Sumatra ve Java'da tritik uygulamalarında, genellikle çizgisel etkiler tercih edilmektedir. Adire alabera tekstilleri Nijerya, Gambiya ve Batı Afrika'nın diğer bölgelerinde geleneksel indigo boyama yöntemleriyle uygulanmaktadır.

Adire Alabera dikişli rezerve yönteminde genelde, adire oniko (bağlama- boyama tekniği Nijerya'da yerel adı) tekniğiyle oluşturulan ana zemin üzerine el dikiş ya da makine dikişi uygulayarak rezerve edilir ve kumaş boyanır. El dikişinde Afrika'ya özgü palmiye lifinden elde edilen rafya (raphia) iplikler kullanılmaktadır. Dikiş türü ise düz dikiş ya da teğel dikişidir (Gunner, 2006: 21).

1.1.4. Kenetleme Rezerve (Clamp Resist)

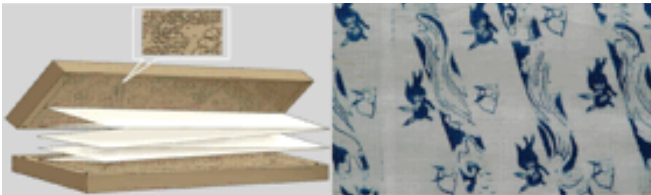
Kenetleme Rezerve tekniği uygulama süreci açısından en basit yöntem olarak kabul edilmektedir. Japon dilinde "itajame" olarak adlandırılmaktadır. 'Clamp' kelimesinin Türkçe karşılığı *kenetleme*, *mengeneyle sıkıştırma* anlamına gelmektedir. Bu teknik, diğer fiziksel rezerve tekniklerinin tersine kumaş yüzeyinde herhangi bir fiziksel işlem uygulanmamasıdır. Sadece kumaş sıkıştırılarak boyama işlemi yapılmaktadır. Çin ve Japonya'da geleneksel

rezerve boyama tekstiller olarak yüzyıllardır yaygın olarak kullanılmaktadır. Uygulama prensibi ise, kumaş sistematik bir şekilde iki ya da daha fazla olmak üzere aynı yöne katlanır. Katma işleminin düzgün yapılması için ütü kullanılmalıdır. Katlanan kumaş daha sonra iki tahta blok arasına mengene yardımıyla sıkıştırılarak boya banyosuna daldırılır. Son aşamada mengeneyle sıkıştırılan ahşap kalıplar açılır (Resim 8). “Kumaş yüzeyinde kullanılan ahşap bloğun formuna, katlama şekline ve yönüne göre birbirini takip eden, birbiri içerisine geçmiş yumuşak kenarlı geometrik efektler elde edilir” (Wells, 2013: 79).

Resim 8. Clamp Tekniğinin Uygulama Aşamaları.

Clamp rezerve tekniği kapsamında uygulanan ikinci yöntem ise, Japon dilinde ‘Kyokechi’ ve Çin dilinde ‘Jia xie’ olarak adlandırılmaktadır. Bu yöntemde temel işlem uygulama süreci clamp rezerve- itajeme ile aynıdır. Ancak bu yöntemde kullanılan ahşap kalıpların üzeri desenlendirilir. (Resim 9) Bu kalıplara desen, ahşap kalıp baskıcılığında kullanılan kalıplar gibi rölyef şeklinde oyularak hazırlanmaktadır. Kumaş katlanarak desene göre iç yüzeyi oyulmuş iki ahşap blok arasına sıkıştırılarak boyama işlemi yapılır. Ahşap blokların iç yüzeyinde oyularak oluşturulan desenler, kumaş yüzeyine simetrik ve tekrar eden desenler olarak aktarılır.

Resim 9. Kyokechi Kalıp ve Kumaş Örneği.

Japonya’da Nara Dönemine ait (İ.S. 710-794) yüksek kalitedeki Kyokechi örnekleri olan Shosor-in

koleksiyonu korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. 18. yüzyılın ortalarında Japonya’da bu yöntem iki yola üretilmeye başlanmıştır. İpek kumaş ve doğal boya bitkisi olan safran kullanılarak yapılanlara ‘Beni-itajame’, pamuklu kumaş ve indigo bitkisi ile uygulananlara ise ‘Ai-İtajame’ denilmektedir (Hiroshi, 2014: 164).

1.1.5. Shibori

Shibori sözcüğü Japon dilinde *bükme*, *sıkıştırmak* anlamına gelmektedir. Kumaş yüzeyini sıkıştırma, bükme, ilmikleme, katlama, pililime, gibi rezerve boyama tekniklerinden (resist dyeing) biri ya da birkaçı bir arada kullanılarak uygulanan üç boyutlu kumaş desenlendirme yöntemidir.

Shiborinin temel uygulama metodları, fiziksel yolla uygulanan temel rezerve boyama tekniklerinden oluşmaktadır. İlk uygulama metodu, bağlama-boyama rezerve tekniği (Resim 10-11). ‘Shibori Kanoko’, ikinci metod ise ‘Komasu Shibori’, dikiş tekniği, üçüncü grupta yer alan ‘Arashi’ sarma ve sıkıştırma yöntemiyle kumaşın pililendirilerek renklendirilmesi ve desenlendirilmesi tekniğidir. Geleneksel olarak Shibori denilen iki yüzden fazla rezerve boyama tekniği vardır.

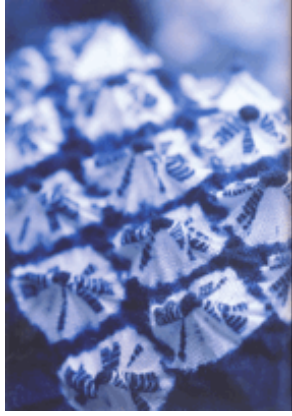

Resim 10. Shibori Örneği.

Shibori rezerve yönteminin diğer fiziksel rezerve boyama tekniklerinden farkı, fiziksel rezerve tekniğiyle uygulanan kumaş iki boyutludur. Ancak shibori fiziksel işlemler (bağlama, düğümleme, ilmikleme, sıkıştırma, bükme vb....) ve renklendirme işleminden sonra kumaşa

ısı fiksajı uygulanarak üç boyutlu heykelsi görünüm kazandırılmaktadır.

Memory on Cloths, Shibori Now kitabının yazarı ve Shibori Network organizasyonunun başkanı Yoshiko Iwamoto Wada, Shibori tekstillerin tarihsel süreç içerisinde kültürel ve estetik anlamda büyük değişimlere uğradığını belirtmektedir. Wada (2002: 37), bağlama-boyama rezervi tekniğinin Japon dilinde ‘Yuhata’ olduğunu ifade etmektedir. Bağlama boyama yöntemiyle üretilen tekstillerin İ.S. 3. yüzyılda olduğunu, ancak bu tekstillerin yaygın olarak kullanımının İ.S. 6. yüzyıla tarihlendiğini ifade etmektedir. Özellikle Hein Dönemi boyunca (İ.S. 794- 1191) shibori tekniği ile üretilmiş giysiler üst tabaka kadınları tarafından giyilmiştir. 10. yüzyıldan itibaren askerler ve orta tabaka halk tarafından yaygın olarak kullanılmış ve özellikle ipek shibori imparatorluk tarafından lüks tüketim olarak vergilendirilmiş, eski kayıtlarda yer almıştır (Wada, 2002: 37).

Resim 11. Shibori Örneği.

Shibori tekniği ile üretilmiş tekstillerin 15- 18. yüzyıllar arasında, özellikle Buda tapınaklarında yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir. *Memory on Cloths, Shibori Now* adlı kitabında Wada, *Tsujigananna* ismiyle adlandırılan bir grup shibori tekstillerinin Buda tapınaklarında dini seremonilerinde yaygın olarak kullanıldığını belirtmektedir. Bu özel dinsel amaçlı tekstiller, farklı rezervi teknikleri, fırça tekniği ile boyama, nakış ve stencil uygulama tekniklerinin farklı kombinasyonlarından oluştuğunu ifade etmektedir.

1.1.6. İkat

İkat, atkı ya da çözü ipliklerinin rezerve boyama yöntemiyle boyanması ve (rezerve edilmiş ipliklerin) daha sonra dokunmasıyla yapılan rezervi tekniğidir. İkat dokumalar, ipek ve pamuk iplikten bez ayağı, saten, kırık dimi ile dokunmaktadır. Bu geleneksel dokuma, Güney Doğu Asya ve Orta- Güney Amerika’da yaygın olarak dokunmuş ve farklı isimlerle tanımlanmıştır: ‘Japonya’daki örneklerine ‘Kasuri’, Tayland’dakilere ‘Mudmee’ ya da ‘Matme’, Hindistan’dakilere ise ‘Patola’ denilmektedir. ‘İkat’ kelimesi Malay-Endonezya dilinde ‘bağlama’ anlamına gelen ‘Mengikat’ kelimesinden türetilmiştir. Bilinen en eski örnekleri İ.S. 7-8. yüzyıla tarihlenmektedir’ (Wilson, 2013: 131).

Bu teknikte iki yöntem ile rezervi tekniği uygulanmaktadır. Bunlardan ilki, hazırlanan çözü ya da atkılar belirlenen desene göre, bağlama boyama tekniği (tie-dye) ile bağlanarak hazırlanır (Resim 12) ve boyama işlemi yapılır. İkincisi ise, yine planlanan desene göre çözü veya atkı ipliklerin üzeri doğal bir rezervi maddesi ile kapama işlemi yapılır ve boyanır. Daha sonra iplikler üzerindeki rezervi maddesi arındırılarak dokunur. İkat’ların en karakteristik özelliği, bağlama boyama işlemiyle hazırlanan atkı ve çözü ipliklerinin oluşturduğu birbiri içine giren renk geçişidir. İkat dokumalarda geleneksel olarak ipliklerin cinsi ve bağlama işlemi uygulanan coğrafi bölgeye göre değişiklik gösterse de genellikle palmye, bambu lifi kullanılmaktadır. Ancak son yıllarda sentetik esaslı malzemeler kullanılmaya başlanmıştır.

Resim 12. Desen planına göre çözü ipliklerinin rezervi edilmesi ve boyanarak hazırlanması.

Çözüğü ikatı, atkı ikatı ve hem çözüğü hem de atkı da uygulanan çift ikat (double ikat) olmak üzere üç çeşit ikat tekniği bulunmaktadır:

Çözüğü iplikleri boyanarak, çözüğü desenli olan ikat kumaşlar, yani ‘çözüğü ikatı’: Atkılarını tek renktir. Kumaş çözüğünün baskın olduğu bir örgü ile dokunur. Atkı iplikleri boyanarak atkısı desenli olan ikat kumaşlar (Resim 13), yani ‘Atkı ikatı’: çözüğüler tek renktir. Atkının baskın olduğu bir örgü ile dokunmuşlardır. En iyi örneklerine Endonezya’da rastlanmıştır. Hem çözüğü, hem de atkı iplikleri boyanarak elde edilen ikat diğerlerine göre daha zordur. Endonezya’da ve Japonya’da örnekler verilmiştir (Atalayer, 1997: 309).

Resim 13. Atkı İkat Örneği, 166 x 132 cm.

1.2. Doğal Maddelerle Kapatma İşlemi Uygulanarak Yapılan Rezerve Boyama Teknikleri

Doğal maddelerle kapatma işlemi uygulanarak yapılan rezerve boyama teknikleri, iplik ya da kumaş yüzeyinde uygulanacak desene göre belirlenen alanları, doğal maddelerle yani; bir rezerve maddesi ile kapatma işlemi uygulandıktan sonra boyama yapılan tekniklerdir. Rezerve maddesi kumaş yüzeyinde uygulanan bölgenin boya almasını engellemektedir. Rezerve maddesi olarak su geçirmeyen, neme direnç gösteren doğal kökenli maddeler kullanılmaktadır. En çok bilinen ve kullanılan rezerve maddesi, bal mumu, kil, reçine, çeşitli bitkisel kökenli macunlar ve mısır, buğday, pirinç nişastalarıdır.

Bu teknikler, dünyanın farklı coğrafyalarında yaygın olarak geleneksel yöntemlerle yüzyıllardır varlığını sürdürmektedir ve uygulandığı coğrafyaya göre kullanılan

rezerve maddeleri, uygulama aletleri ve boyama yöntemleri farklılık taşımaktadır. Kapatma işlemi uygulayarak yapılan bu yöntem, kullanılan doğal rezerve kaynağına göre farklı uygulama süreçleri ve yöntemlerine sahiptir. Temel olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar: balmumu ile rezerve “Batik” (wax-resist) ve nişasta ile rezerve (rice resist-starch resist) ‘Tsutsugaki ve Adire Eleko’ dir. Ayrıca, kumaş yüzeyinde, doğal kökenli rezerve maddesi kullanılarak lokal bir alanı baskı yöntemleriyle desenlendirme teknikleri de bulunmaktadır. Bu rezerve baskı teknikleri ahşap, metal kalıp, stencil kalıp ve şablonlar baskıdır. Rezerve baskı yöntemleri baskı tekniği işlem ve sürecini kapsadığı için makale kapsamında yer verilmeyecektir.

1.2.1. Batik (Wax Resist)

Batik, Batı Afrika, Uzak Doğu, Çin, Malezya, Hindistan, Türkmenistan, Endonezya, Java ve Takım Adalar hatta Peru, Güney Amerika gibi çok geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyunca geleneksel tekstil ürünü olarak uygulanmıştır.

Batik ile ilgili ilk arkeolojik bulgular Doğu Türk Stepleri Kansu Bölgesi’nde bulunmuştur. Batik tekniğinin büyük bir olasılıkla İ.Ö. 618–906 Çin Tang Hanedanlığı Dönemi’nde göçler ve ticaret yoluyla yayıldığı düşünülmektedir (Harris, 1993: 39).

Batik bu bölgelerde birbirinden bağımsız olarak gelişmiş ancak kıtalar ve ülkeler arası kültürel etkileşim sonucunda her bölgede farklı ifade yolu bulmuştur. Batik; başlangıçta özellikle Endonezya ve Java ‘da dinsel mistik değerler taşıyan kraliyet ailesi mensuplarına özgü bir yöntem olmuştur. Batik kumaşlara sembolik anlamlar yüklenerek, dinsel ve törensel kıyafetlerde kullanılmıştır. Böylece batik kumaşlar, dinsel ve kültürel değerlerin en önemli ifade aracı olmuş ve bir tekstil geleneği yaratmıştır.

Geleneksel tekstil teknikleri içerisinde yer alan batik doğal maddelerle kapatma işlemi uygulanarak yapılan bir rezerve boyama yöntemidir. Bu yöntemde amaç, kumaş yüzeyinde boya alması istenmeyen bölgelerin balmumu parafin ve reçineden oluşan rezerve maddesi ile kapatılarak boya alımının engellenmesi işlemidir.

Resim 14. Canting Aleti ile Batik Yapım İşlemi ve Batik Örneği-Endonezya.

Batik tekniğinde, rezerve maddesi olarak kullanılan balmumu, reçine ve parafın oranının 1/2 olması önerilmektedir. Ancak kumaş yüzeyinde kırılmaların ve mermerimsi görüntülerin fazla olması isteniyorsa parafın oranının artırılması gerekmektedir. Rezerve maddesi bir ısıtıcı yardımıyla eriyik haline getirilir. Batik tekniğinde uygulanacak desen üzerinde en açık renkten başlayarak boya alması istenmeyen bölgeler rezerve maddesi ile kapanarak boyama yapılır. Bu kapatma işlemi desende yer alan her renk için tekrarlanır ve boyama yapılır.

Batığın en büyük özelliği, kapatıcı maddenin boya banyosuna batırılması sırasında kırılması ile ortaya çıkan çatlaklardan sızan boyanın renkler üzerinde mermerimsi bir görünüm meydana getirmesidir. İşte bu özellik nedeniyle her çalışma kendine özgüdür. Kompozisyon ve renkler aynı olsa da aynı şekilde kırılma imkansız olduğundan her parça ayrı bir orijinal desen olmaktadır (Yağan Şahin, 1978: 12).

Boyama işleminden sonra her bir renk için uygulanan rezerve maddesi eritilerek kumaş üzerinden uzaklaştırılır. Bu işlem ile rezerve maddesi kumaş üzerinden kaynatılarak, ütölerek ya da bir takım yağ eritici kimyasal maddeler yardımıyla uzaklaştırılabilir. Batik uygulamalarında rezerve maddesini kumaşa aktarmak için ‘Canting’ adı verilen bir alet kullanılmaktadır (Resim 14). Canting aletiyle uygulanmış mükemmel çizimli batik uygulamaları Java dilinde ‘Tulis’ olarak adlandırılır ve *yazmak* anlamına gelmektedir.

Resim 15. Canting ve Cap Aleti.

Canting, küçük bakır bir hazne ve bu hazneye bağlı bir bambu çubuktan oluşmaktadır. Küçük bakır haznenin içine erimiş rezerve maddesiyle doldurulur. Bakır haznenin alt tarafında bir boşluk bulunur (Resim 15). “Çeşitli incelik ve kalınlıkta çizgiler çizmeyi sağlayan bu uçlar bu boşluğa monte edilir. Haznenin içinden geçen rezerve maddesi uçlar sayesinde kumaş üzerine aktarılır” (Roojen, 1993: 27).

1.2.2. Kolalı Rezerve Tekniği (Starch Resist)

Kolalı rezerve tekniği, Nijerya ve Japonya da en yaygın kullanım alanı bulunduğu ülkelerdir. Her iki ülkede kolalı rezerve tekniğinde geleneksel indigo boyamacılığı yapılmaktadır. Rezerve maddesi olarak genellikle mısır, buğday ya da pirinç nişastası kullanılmaktadır. Antik dönemden beri uygulanan kolalı rezerve tekniğinde uygulanan bölgenin coğrafi konumuna göre pirinç veya mısır unu gibi kullanılan madde de farklılık göstermektedir. Örneğin, Japonya’da pirinç nişastası, Nijerya’da manyok adı verilen bir bitkinin kök kısmından elde edilen nişastası kullanılmaktadır. Nişastanın içersine çeşitli yöresel doğal kıvamlaştırıcı maddeler eklenerek macun kıvamına getirilerek rezerve maddesi hazırlanır. Kumaş yüzeyinde planlanan desene göre, kolalı rezerve maddesi ile kapatılarak boyama işlemi yapılır.

1.2.3. Adire Eleko

Nijerya’nın Yoruba Bölgesi, ‘Adire Eleko’ adı verilen geleneksel kolalı rezerve tekniğiyle üretilmiş tekstillerle ünlenmiştir. Adire Eleko tekstiller, Batı Afrika’da oldukça

bilinmekle beraber, canlı tasarımları sayesinde popüler olmuştur. Adire eleko tekstillerinin en belirgin karakteristiği indigo boyalı ve hayvansal figürlü olmalarıdır. Özellikle kuş motifleri ve günlük hayata ait motifler kullanılmaktadır

Bu tekstillerin uygulama prensibi, macun kıvamında bir rezerve maddesiyle kumaş yüzeyinin tasarıma göre lokal olarak kapatılmasıyla desenlendirilen indigo boyalı kumaşlardır. Adire Eleko, rezerve maddesi olarak içerisinde nişasta içeren 'manyok' (Cassava) adı verilen bir bitkinin kökleri kullanılmaktadır. Kullanılan rezerve maddesi 'lafun' ya da 'eko' olarak adlandırılmaktadır. Manyok nişastası ya da unun içersine alimunyum sülfat, bakır sülfat karıştırılarak kaynatılarak hazırlanır. Bu rezerve tekniğinin uygulanma yönteminde boyanacak kumaş karelere bölünür ve desenler her bir kare içerisinde oluşturulur (Resim 16). Elde edilen rezerve maddesi bir tarak yardımı ile serbest çizimle kumaş yüzeyine aktarılır. Geleneksel ilkel boyama araçları olarak küçük tavuk tüyleri, çubuklar veya hurma yaprağı kullanılmaktadır. Üzeri rezerve maddesiyle kapatılarak oluşturulan kumaş dış mekanda güneş altında kurutulur. Daha sonra kumaş, rezerve maddesinden yıkanarak arındırılır.

Resim 16. Adire Eleko.

Yoruba bölgesindeki indigo boyamalarda koyu mavi yerine, yani indigonun en koyu tonu lacivert-beyaz kontrastındansa soluk mavi görünüm tercih edilmektedir. Bunun nedeni, rezerve maddesinin kumaşa balmumu kadar işlememesi böylece indigonun kumaşın rezerve edilmiş bölgelerinin tam tersini boyaması ve rezerve maddesi uzaklaştırıldığında soluk mavi görünümü vermesidir. Maviye mavi etkisi, genel olarak rezerve maddesinin arındırılmasının ardından adire kumaşının indigoya son bir kez batırılması ile arttırılmaktadır.

1.2.4. Tsutsugaki

Tsutsugaki, geleneksel Japon doğal maddelerle kapatma işlemi uygulanarak yapılan bir rezerve boyama yöntemidir. Rezerve maddesi olarak pirinç nişastası kullanılmaktadır. Bu yöntemde amaç, batik tekniğinde olduğu gibi kumaş yüzeyinde boya alması istenmeyen bölgelerin rezerve maddesi ile kapatılarak boya alımının engellenmesidir. Bu geleneksel tekstillerin tasarım özellikleri, sade, yalın, yumuşak kenarlı basit desenlerdir ve indigo boyalı figüratif uğur semboller kullanılmaktadır (Resim 17). *Tsutsugaki* uygulanma yöntemi açısından batik ile benzerlik göstermektedir. Bu teknikte batikte kullanılan rezerve maddesi balmumu yerine buğday kepeği, pirinç nişastası ve sönmüş kireçten (Kalsiyum Hidroksit) yapılmış bir rezerve maddesi kullanılmaktadır.

Resim 17. Tsutsugaki Örneği.

Kumaş yüzeyine yapılması planlanan desen ‘tsusu’ adı verilen konik biçiminde tüpün içersine, (Resim 18) pirinç nişastasından oluşan rezerve maddesi doldurularak kumaşın her iki yüzeyine uygulanır. Bu aletin uç kısmında metal bir başlık bulunmaktadır ve bu başlıkların çeşitli incelikte türleri mevcuttur, diğer ucunda ise kağıttan bir huni bulunmaktadır. İşlem sırasında huni rezerve maddesiyle doldurulur ve huni sıkıştırılarak metal başlıktan kontrollü bir şekilde çıkması sağlanarak kumaş yüzeyindeki tüm desen kapatılır. Daha sonra kumaş yüzeyindeki rezerve edilmiş desenin üzerine kum ya da talaş serpererek rezerve maddesinin nemini alması ve kuruması sağlanır.

Resim 18. Tsusu Aleti.

Boyama işlemine geçmeden önce soya fasulyesi ve sönmüş kireçten (Kalsiyum Hidroksit) oluşan bir eriyik hazırlanır yumuşak bir fırça yardımıyla kumaş yüzeyine sürülür. Bu işlemin amacı; kumaş yüzeyindeki rezerve maddesinin dayanıklılığını artırmak ve boyama işlemi sırasında boya pigmentlerinin rezerve maddesi altından sızmasını, yayılmasını önlemektir. Bu işlemden sonra boyama işlemi yapılır, kuruması beklenerek kumaş yüzeyindeki rezerve maddelerinden arındırılır (Murashima, 1993: 45).

2. Geleneksel Rezerve Boyalı Tekstillerin Kullanım Alanlarındaki Değişim

Detaylı bir şekilde aktarılan tekstil rezerve boyama teknikleri ve desenleri günümüzde yerel geleneksel yapılarından uzaklaşarak modern tekstil tasarımı ve üretimi süreçlerine dahil olmuşlardır. Çünkü desen özellikleri, renkleri, görünümleri ve bazen de boyutlu kumaş yapıları nedeniyle ilgi odağı olmuştur. 1970’li yıllarda modernleşen şehir yaşamına dahil olan üniversiteli gençliğin ve hippie gibi belli dönemlerin, hareketlerin sembolleri olmuşlardır. Rezerve boyalı tekstiller geleneksel kullanımlarından uzaklaşarak yeni yaşam tarzlarını, yeni moda akımlarını yaratmıştır. Bu dönemleri inceleyen araştırmacılar rezerve boyalı tekstilleri aynı zamanda etnik (moda) tekstiller sınıfında da değerlendirmişlerdir.

Bağlama boyama, batik, ikat gibi rezerve boyalı tekstiller 1960’lı yıllarının ortalarında Amerikan’da ortaya çıkan ve kısa sürede tüm dünyayı saran hippie akımı ve 1970 kuşağının simgesi haline gelmiştir. Hippiler, savaşa, ırkçılığa karşı duruşları ile sorunların hoşgörüsüyle, karşılıklı anlayışla çözümlenebileceğini savunmuşlardır. 1960-70 kuşağı gençliğinin kendini bulma, dünyayı keşfetme ve alternatif yaşam stili bulma arzusu ile Meksika, Hindistan, Afganistan, Endonezya ve Afrika gibi etnik kültürlerle büyük ilgi duymuşlar ve bu bölgelere seyahat etmeye başlamışlardır. Büyük bir kısmı barış gönüllüsü olarak az gelişmiş bölgelere yardım amaçlı gitmiş ve bulunduğu coğrafyanın geleneksel sanatlarıyla ilgilenerek yeni kuşaklara aktarılmasında aktif rol oynamışlardır. “Bu gençler, bağlama- boyama, batik ve diğer tekstil sanatlarına artan ilgileri farklı ülkelere seyahat etmelerine neden olmuştur. Asya’nın zengin tekstil kültürüyle büyülenip kendileri de benzerlerini yaratmaya çalışmışlar, özellikle bağlama- boyama tekniği 1960’ların kültürel ikonu haline gelmiştir” (Wada, 2002: 8).

Yüzyıllar boyunca farklı kültürlerde uygulanmış bu teknikler, uygulandığı kültürün semgesel, mistik anlamlarını taşıyan törensel giysiler ya da kullanıldığı kültürün özgün, folklorik kostümlerinden uzaklaşarak eteklere, bluzlara, saç aksesuarlarına ve çantalara

dönüşmüşlerdir. Bu dönüşüm sürecinde gelişen teknolojik imkanların varlığı yadsınamaz. Çünkü sanayi devrimi sonrasında, sentetik boyarmaddelerin keşfi ve makineleşme ile hızlı ve seri üretim biçimine geçen tekstil endüstrisinde benzer görünümde ama daha hızlı işlem aşamalarına sahip (boya baskı ve bitim işlemleri) yöntemleri kullanarak rezerve boyalı tekstillere benzeyen kumaşlar uygulamışlardır. Geleneksel üretim yöntemleri yoğun emek gerektiren işlem aşamaları nedeniyle küçük yerel uygulamalar kapsamında sınırlı kalmıştır.

2.1. Rezerve Boyalı Tekstillerin Değişim Sürecinde Rol Alan Tasarımcılar ve Faaliyetler

Bu kumaşların araştırmacılar tarafından etnik moda kumaşlar sınıfında değerlendirilmesinin bir nedeni de tasarımcı, sanatçı ve eğitmen kişilerin geleneksel kumaşlara ilgi duymasıdır. Bu ilgi ünlü kişilerin tasarımlarına, sanat eserlerine taşınmış ve geniş kitlelerde farkındalığı arttırmıştır. Özellikle Amerika’da çok uygun bir gelişme sahası bulan tekstil tasarımı ve sanatı için bu kumaşlar önemli ölçüde zengin bir renk, desen ve doku paleti sunmuştur.

Seyahat etme imkanlarının artması bu araştırmaları büyük ölçüde desteklemiştir. Az gelişmiş ülkelere seyahat eden genç jenerasyon arasında Anna Lisa Headstrom, Yoshika Wada, Marla Weinhoff gibi uluslararası düzeyde tanınan tasarımcı, lif sanatçısı, eğitmen kişiler de bulunmaktaydı. Örneğin, Yoshika Iwamoto Wada, UC Berkeley’s Üniversitesi, Görsel Tasarım Bölümü’ne, Japonya’dan burslu öğrenci olarak gelmiştir. “1975-1992 yılları arasında Wada, Japon geleneksel Shibori rezerve boyama tekniğini tanıtılmasında büyük rol oynamıştır. Wada, Japonya’da bulunan el sanatları merkezlerinde pek çok atölye çalışması düzenleyerek bu sanatın tanıtılmasında öncü rol oynamıştır” (Stevens,Wada, 1996: 85). Ayrıca, UC Berkeley’s Üniversitesi, Görsel Tasarım Bölüm Başkanı, Ed Rosscach, Hindistan ile değişim programı düzenleyerek, Hindistan boyama geleneklerini, rezerve boyama teknikleri bilgi ve birikimini, yüzey tasarımı alanına taşımışlardır.

Jack Lenor Larsen’in, *The Dyer’s Art: İkat, Batik, Pangı* isimli kitabı, rezerve boyama tekniklerinin

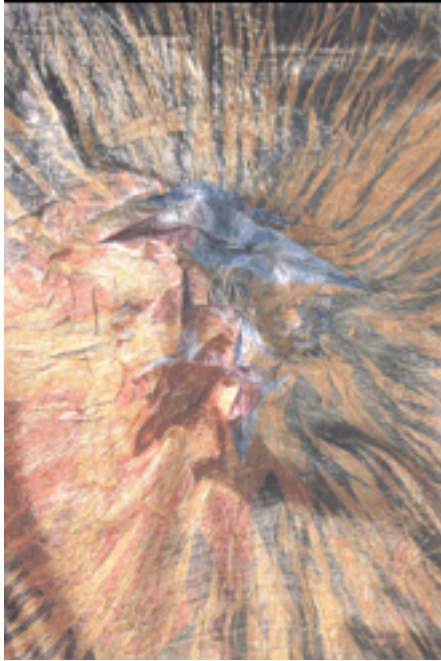
yaygınlaşmasında, tanıtılmasında bir alt yapı oluşturarak uluslararası düzeyde benimsenmesine sebep oluşturmuştur. Geleneksel teknikleri kullanarak, yaratıcı deneysel keşifler sürecini başlatmış, bilimsel ve sanatsal anlamda geniş kitlelere ulaşarak büyük bir katkı sağlamıştır. Ayrıca Larsen’in bu eseri Amerika’da İngilizce olarak yayımlanması, bu tekniklerin dünya çapında yaygınlaşmasını desteklemiştir. Çünkü söz konusu tekniklerin her kültürde bir boyama tekniği, geleneği ve yerel ismi olduğu düşünülürse, bu eserlerin evrensel dil olan İngilizce’de yazılmış olması bilginin geniş kitlelere ulaşması, tanıtılması, yaygınlaştırılması ve bilgi alışverişinin sağlanması açısından dev bir adım olmuştur.

1975 yılında Fiberswork Textile Art Center, Berkeley Kaliforniya’da Yoshika Iwamoto Wada ve Donna Larsen öncülüğünde, tekstil sanatçılarına shibori ve bağlama boyama rezerve teknikleriyle atölye çalışmalarına başlanmıştır. Bu tekniklerin, deneysel yaratıcı süreçleri geniş kitlelerle paylaşılarak deneyimlenmiştir. Atölye çalışmalarının ilk kez düzenleniyor olması boyama ve shibori tekniklerinin yaygınlaşması açısından büyük önem taşımaktadır. Yoshika I. Wada, Marry Kellogg Rice ve Jane Barton birbirleriyle, bu atölye çalışmaları sırasında tanışmışlardır. Shibori organizasyonlarında o zaman öğrenci veya tasarımcı statüsünde olan bu sanatçılar, yapmış oldukları bilimsel ve sanatsal uygulamalarla bu alanda uzmanlaşmak isteyen, öğrenci, tasarımcı, zanaatkar ve sanatçıya ilham kaynağı olmuştur. “1976 yılında American Craft Museum’da Jack Lenor Larsen’in *The Dyer’s Art: İkat, Batik, Pangı* isimli kitabıyla aynı ismi taşıyan sergi büyük önem taşımaktadır. Bu sergide çalışması olan sanatçılar rezerve tekniklerini kullanarak kendi kültürlerine ait rezerve boyama geleneklerini yansıtmışlardır” (Stevens,Wada,1996: 90).

1960 ve 1970’li yıllar tekstil sanatlarının yeni bir form olarak lif sanatı kapsamında kabul edildiği en parlak dönemlerden biridir. Lif sanatına artan ilgi, sadece dokuma sanatına değil aynı zamanda boyama teknikleri ve uygulamalarına olmuştur. Bu gelişim sürecinde 1972 yılında “The Handweaver Guild of America”, 1976 yılında ‘Surface Design Associaton’ (SDA), 1990 yılında ‘European

Textile Network'ün (ETN) kurulmasında itici bir güç olmuştur. 'Surface Design Associaton' ve European Textile Network'ün en önemli misyonu, geleneksel el tekniklerinin endüstriyel anlamda çözümlenmesi ve irdelenmesidir" (Wada, 2002: 49). Faaliyetlerini günümüzde de sürdüren bu organizasyonlar, tekstil tasarımı ve sanatları kapsamında tekstil tekniklerinin gelişmesi, yaygınlaşması, için uluslar arası düzeyde sanatsal bilimsel etkinlikler, sergiler, atölye çalışmaları, sempozyumlar düzenlemiştir.

Miyake, Yamamoto, Kawakuba, Watanabe ve Hishinuma gibi çağdaş Japon tasarımcılar geleneksel rezerve ve shibori tekniklerini deneysel yaratıcı uygulamalarla ileri teknoloji tekniklerle birleştirerek bu alanda düzenlenen bilimsel ve sanatsal organizasyonlara büyük katkı sağlamışlardır. Aslında birer moda tasarımcısı olan bu kişiler kendi özgün kumaşlarını yaratmak istemeleri sonucunda kumaş tasarımcıları ile işbirliği yapmışlardır. 1980'li yıllarda ünlü kumaş tasarımcıları Junichi Arai ve Reiko Sudo Miyake, Kawakuba, Watanabe gibi moda tasarımcıları ile birlikte rezerve boyama gibi eski tekniklerle yeni kumaşlar tasarlamışlardır (Resim 19).

Resim 19. Jun'ichi Arai, Fiziksel Rezerve ve Heat-Transfer Tekniği.

İlki 1992 yılında Japonya'da (Nogaya) düzenlenen (ISS) Uluslararası Shibori Sempozyumu, World Shibori Network aracılığıyla dünya çapında shibori ve rezerve boyama teknikleri ilgilenen akademisyen, sanatçı, tasarımcı, zanaatkar hatta özel ve tüzel kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, enstitüler, yerel üretim merkezleriyle işbirliğine girilerek bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Shibori ve geleneksel rezerve teknikleri doğal boyama ve yerel uygulamalarının araştırılması ve uluslar arası platformda atölye çalışmaları, sergiler ve bilimsel sunumlar yapılmıştır. ISS uluslar arası platformda 24 yıldır bu bilimsel ve sanatsal bilgi alışverişe dayalı sempozyumlarını sürdürmektedir. Bu sempozyumlar, Hindistan, Şili, İngiltere, Fransa, ve Tokyo gibi neredeyse her kıtada yer almış ve etkisini yaymıştır 10. Uluslararası Shibori sempozyumu bu yıl ise 2016 yılında Meksika'da düzenlenmiştir.

Günümüzde rezerve teknikleri, her kültür de ifade ettiği etnik, geleneksel, sembolik mesajlarının yanı sıra karışık tekniklerin (mix media) bir arada kullanıldığı ya da yüksek teknolojinin sağladığı olanaklarla birleştirilerek tekstil sanatları sergilerinde iki boyuttan üç boyuta varan düzenlemeler ya da iç mekan, giyilebilir sanat alanında tasarımcıların ve tekstil lif sanatçılarının çalışmalarında ifade yolu bulmaktadır.

Sonuç

Bu makalede, yüzyıllar boyunca farklı kıtalarda birbirinden bağımsız olarak uygulanan rezerve boyalı tekstillerinin, geleneksel uygulama süreçleri ve kapsamlı üretim prensipleri ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Geniş uygulama alanına sahip bu teknikler farklı kültürlerde farklı coğrafyalarda uygulanmış, uygulama yöntemi açısından sadece yöresel farklılıklar taşımakta olup temel de birbirleriyle benzerlikler taşıdığı vurgulanmıştır. Bu tekniklerin geleneksel el sanatı niteliğinde olması sebebiyle, rezerve tekniklerinin kültürel, etnik ve simgesel anlamları ön plana çıkmıştır. 1960- 1970 yıllarda gençlik hareketleri sürecinde bağlama boyama, batik, ikat gibi rezerve teknikleri hippilerin simgesi olmuştur. Bununla birlikte bu geleneksel tekstiller, 1960 ve 1970 yıllarda

Amerika’da tekstil tekniklerinin tekstil sanatlarına doğru başlayan değişiminin temel konuları arasında yer almıştır. Bu dönemlerde gerçekleşen bilimsel, sanatsal çalışmalar ve etkinlikler günümüz kumaş modasında ve endüstrisinde ayrıca tekstil sanatlarında büyük değişimlere sebep olmuştur.

Bu alana özgü önemli etkinliklerden biri Shibori sempozyumlarıdır. Yoshika Wada öncülüğünde kurulan Shibori Network vasıtasıyla düzenlenen bu sempozyumlar da sadece Japon rezerve boyama yöntemi olan shibori değil aynı zamanda rezerve boyama teknikleri bağlama boyama, batik, ikat vb. teknikleri hatta doğal boyama yöntemleri ve geleneksel tekstil tekniklerini kapsamaktadır. Bu tekniklerin antik dönem uygulamalarından, 21. yüzyılın deneyime dayalı yenilikçi, yaratıcı, yüksek teknoloji uygulama ve yöntemlerini malzeme, form, renk, teknik açılarından inceleyerek, gelenekten geleceğe gelişimi ve değişimini sağlamıştır. Böylelikle üretimi zor, zaman alan bu tekstillere benzeyen, etkilerde ve desenlerde kumaşların üretimi yeni teknolojik imkanlarla artmış, hızlanmıştır. El üretimi ve geleneksel üretim yöntemlerinin giderek terk edildiği günümüz tekstil endüstrisinde, geleneksel rezerve boyalı tekstillerin özgünlüğünün kaybolmadan kültürel miras niteliğinde gelecek kuşaklara aktarılması ve yeni üretim teknolojilerine adapte edilmesi yukarıda bahsi geçen kuruluşlar ve etkinlikler adına önemli bir başarıdır.

Kaynakça

- Balfour, Jenny (2000). *Indigo*, London: British Museum Publication Ltd.
- Harris, Jennifer (1993). *5000 Years of Textiles*, London, British Museum Publication Ltd.
- Gardetti, Angel Miguel (2016). *Ethnic Fashion*, Singapur: Business Media ,Springer Science.
- Gibbon, K. F. & Hale A. (1997). *Ikat Silk of Central Asia*, London: Laurance King Publishing.
- Gillow, John & Barnard, Nicholas (1993). *Traditional Indian Textiles*, London: Thames&Hudson.

Gillow, John & Sentance, Bryan (2004). *A Visual Guide To Traditional Techniques World Textiles*, London: Thames Hudson.

Gittinger, Mattiebelle (2005). *Textile For This World and Beyond*, London: Scala Publisher.

Gunner, Janice (2006). *Shibori for Textile Artist*, London: Basford.

Kerlogue, Fiona (2004). *Batik Design Style&History*, London: Thames&Hudson. Murashima, Kumiko (1993). *Katazome Japanese Paste- Resist Dyeing For Contemporary Use*, USA: Lark Books.

Roojen P.V. (1993). *Batik Design*, Amsterdam: The Pepin Press.

Yağan Şahin, Yüksel (1978). *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Stevens, Rebecca&Yoshika I., Wada (1996). *The Kimona Inspiration Art and Art to Wear America*, Washington DC.: Pomegranate Artbooks.

Wada, Yoshiko Iwamoto (2002). *Memory On Cloth Shibori Now*, New York: Kodansha International, Ltd.

Wada, Yoshiko Iwamoto; Kellog, Mary Rice; Barton, Jane (1999). *Shibori: The Inventive Art of Japanese Shaped Resist Dyeing*, New York: Kodansha International.

Wells, Kate (1997). “Fabric Dyeing Printing”, London, Conran Octopus Ltd.

Wilson Janet (2013),“ Classic and Modern Fabrics The complete Illustrated Sourcebook”, Holland, Thames&Hudson.

Sürelî Yayınlar

- Acar Sedef (2013) “Jack Lenor Larsen: İç Mekan Tekstili Tasarımında Bir Öncü” İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Malatya, Cilt 3, Sayı 7
- Shapro Barbara (2015) “ The Ever Widening Vision of Yoshika Iwamoto Wada”, Surface Design , Journal, Surface Design Association, Summer/Fall,
- Yaşar Neslihan (2016) “Lif Sanatının Öncülerinden Ed Rossbach” İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi, Malatya, Cilt 6, Sayı 14

Sempozyum

Atalayer Günay(1997) “Anadolu Dokumacılığında “İkat” Geleneği ve Çağdaş Bir Yaklaşım”, Türkiye’de El Sanatları Geleneği ve Çağdaş Sanatlar İçindeki Yeri”, Ankara,T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları :1861 Hagem Yayınları:237

Buckley Chris(2014) “İkat in Asia: An Overview”, China,.9. International Shibori Symposium

Wells Kate (2013). “Invent – Reinvent Itajame Digital Created Board Clamping”, Bangkok Thailand,The 2rd. International Textiles and Custome Congress.

Hiroshi, Ishizuka (2014). “Replication of Izumo Carved Board Clamp Resist Dyeing in Indigo”, China,.9. International Shibori Symposium.

İnternet Kaynakları

<http://www.bandcantiqes.com/items/6255/items6255store.html>(15.10.2016)

http://www.artbooks-shikosha.com/news/people/yoshioka_sachio.html(28.10.2016)
<http://www.powerhousemuseum.com/collection/database/?irn=371565#ixzhDRZ> (10.10.2016)

<http://clamp%20itajame%20batik/FULLTEXT01%20textile%20journal.pdf> (29.10.201)

Resimler Listesi

Resim 1. ‘Amarra’ Bağlama-Boyama Tekniği, Peru (Balfour,1998: 26).

Resim 2. Bağlama-Boyama Tekniği ile Örnekler (Fotoğraf: Gülcan Batur Ercivan, 2016).

Resim 3. Hindistan, ‘Bandhana’ Örneği (Gunner, 2006: 27) . Resim 4. Hindistan, ‘Leheria’ Örneği (Gillow & Barnard,1993: 31).

Resim 5. Plangi Tekniğinin Uygulama Aşamaları (Wells,2000:129).

Resim 6. Dikişli Rezerve Uygulama Aşamaları (Fotoğraf: Gülcan Batur Ercivan, 2016)

Resim 7. Dikişli rezerve Tekniği Cameron (Gillow&Sentence, 1999: 124).

Resim 8. Clamp Tekniğinin Uygulama Aşamaları (Wells, 2000: 129).

Resim 9. Kyokechi Kalıp ve kumaş Örneği (Hiroshi, 2014: 164).

Resim 10. Shibori Örneği (Gunner, 2006: 10).

Resim 11. Shibori Örneği (Gunner, 2006: 28).

Resim 12. Desen Planına Göre Çözgü İpliklerinin rezerve edilmesi ve boyanarak hazırlanması (Buckley, 2017: 88).

Resim 13. Atkı İkat Örneği, (Gibbon & Hale, 1997: 54).

Resim 14. Canting Aleti İle Batik Yapım İşlemi ve Batik Örneği – Endonezya.

Resim 15. Canting ve Cap Aleti (Gillow,1995: 39).

Resim16. Adire Eleko (<http://www.powerhousemuseum.com/collection/database> (10.10.2016)

Resim 17. Tsusu Aleti (<http://www.bandcantiqes.com/items/6255/items6255store.html> (15.10.2016)

Resim 18,Tsutsugaki Örneği (http://www.artbooksshikosha.com/news/people/yoshioka_sachio.html(28.10.20169)

Resim 19. Jun’ichi Arai , fiziksel rezerve ve heat – transfer tekniği (Wada, 2002: 48).